

Дёсы старадрукаў

Пазнакі на палях

Як правіла, гэта нагода для абурэння ў адрас шараговага чытача публічнай бібліятэкі. Калі ж кніга налічвае некалькі стагоддзяў, бібліятэкары зусім інакш ставяцца да запісаў на старонках. Маргіналіі дапамагаюць узнавіць гісторыю кнігі, уявіць стаўленне чытачоў да напісанага. Наша чарговая кніжная гісторыя пачынаецца ў сярэдзіне XVI стагоддзя...

У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі захоўваецца сціплая «Кніжыца ў шасці раздзелах». У жыцці ёй не надта шанцавала. Частка старонак згубілася. Драўлянымі дошкамі вокладкі, абцягнутымі карычневай скурай, вячэралі пакаленні жукоў. Цісненні з кветкавым арнаментом амаль не відаць. Тое, што засталася, надзейна ахоўваюць два крутарогія бараны — старажытныя латунныя зашпількі. Кніжцы больш за 400 гадоў, а гісторыя, якую яна расказвае, доўжыцца два тысячачгоддзі.

Яе шлях у Мінск быў доўгі. Надрукаваная ва ўкраінскім Астрозе ў канцы XVI стагоддзя, праз некалькі дзесяцігоддзяў «Кніжыца» трапіла ў Масковію. У XIX стагоддзі невядомы бібліяфіл перадаў яе з усёй сваёй калекцыяй у Маскоўскую духоўную акадэмію. Пасля рэвалюцыі кніжка трапіла ў Дзяржаўную бібліятэку СССР (цяпер гэта Расійская дзяржаўная бібліятэка). А 50 гадоў таму маскоўская бібліятэка падзялілася з Мінскам выданнямі, якія мела ў вялікай колькасці. Так асобнік «Кніжыцы» апынуўся ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы НАН Беларусі.

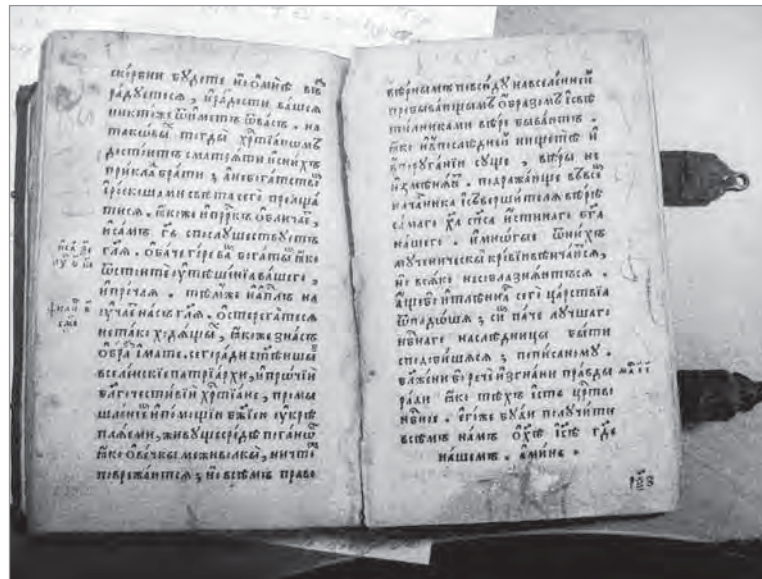
Аўтар выдання Васіль Андрэевіч Малюшыцкі нарадзіўся ў сярэдзіне XVI ст. у шляхецкай сям’і. Але дзе яго радзіма — невядома: можа, на Валыні, а магчыма, што і ў Беларусі, у Малюшычах на Карэліччыне, адкуль паходзіць род Малюшыцкіх.

Васіль Малюшыцкі ўсё жыццё пражыў у горадзе Суражы на Валыні, таму падпісваўся як Васіль Суражскі.

Ён быў блізка да «караля Русі», уплывовага праваслаўнага магната Рэчы Паспалітай Канстанціна Астрожскага. Працаваў астрожскім пісарам, суражскім старостам. Васіль Суражскі-Малюшыцкі кіраваў і знакамітай астрожскай друкарняй, заснаванай Іванам Фёдаравым. Тут ён выдаў два ўласныя творы, адзін з якіх — палемічная «Кніжыца ў шасці раздзелах» (другая назва выдання — «О единой истинной православной вере»). Гэта своеасаблівае энцыклапедыя па галоўных багаслоўскіх пытаннях. Кожны праваслаўны, які рыхтаваўся да рэлігійнай перапалкі ў ліставанні ці да публічнага дыспуту з каталікамі або пратэстантамі (часцей, канечне, з першымі), мог звярнуцца ў пошуку аргументаў да аднаго з шасці раздзелаў «Кніжыцы».

Асобнік, які воляй лёсу трапіў у Акадэмічную бібліятэку, захаваў толькі трэцюю частку тэксту, дзе найбольшая ўвага ўдзелена гісторыі царквы. Васіль Суражскі прадставіў яе як гісторыю памылак і злачынстваў, здзейшаных рымскімі папамі супраць праваслаўя і дзеля ўмацавання сваёй улады. Некалькі старонак прысвечана і папу Фармозу. Аўтар піша, нібы папа падмануў сваіх калег, усходніх патрыярхаў, прыкнінуўся іх аднадумцам, і «благочестивіи ж людие нарекоша его (Фармоза. — аўт.) папоу, неведуще в немъ ереси. Он же по обычаю прежде бывшихъ папъ написа рукою своею истинно исповедание православныя веры лестію, и посла к четьремъ патріархом. Егда же пріать престол, нача учить ересемъ люди Божіи».

Насамрэч папа Фармоз нарадзіўся амаль за 250 гадоў да рас-

колу хрысціянскай царквы. Але праз восем месяцаў пасля смерці святара над яго целаў быў здзейшаны жажлівы «Трупны сінод». Таму папа Фармоз з яго страшнай і нібы павучальнай пасмяротнай гісторыі стаў у праваслаўнай традыцыі зручным ды красамоўным сімвалам злачынства, здрады і адступніцтва ад сапраўднай веры.

Урывак пра папу закрануў аднаго з першых чытачоў «Кніжыцы». Насупраць слоў пра «падманшчыка» Фармоза чытач пракаменціраваў: «Як и митрополит теперешнии проклятыи Михаил». Раз’юшаны чытач меў на ўвазе кіёўскага мітрапаліта Міхаіла Рагозу (1540—1599). Такое параўнанне падалося яму трапным: як Фармоз у яго разуменні здрадзіў грэчаскім патрыярхам, так і Міхаіл Рагоза здрадзіў Праваслаўнай царкве, заключыўшы унію з каталікай.

Сродкі і спосабы, якімі ўніяты схілялі праваслаўных да прыняцця «новай веры», адварочвалі ад высакароднай ідэі экуменізму не толькі скептыкаў, але і нават прыхільнікаў. Леў Сапега пісаў уніяцкаму епіскапу Іасафату Кунцэвічу: «Я сам прыкладаў намаганні па ўвядзенні уніі, і спыніць яе ўвядзенне было б справай неразумнай. Аднак ніколі мне не прыхо-

дзіла думка, каб Ваша міласць вырашыла прыводзіць людзей да яе гэткімі гвалтоўнымі спосабамі... Трэба выкарыстоўваць спрыяльныя абставіны, але нельга паддавацца неразумнаму захапленню, асабліва калі справа ідзе пра веравызнанне...»

Тое, што невядомы чытач «Кніжыцы» называе мітрапаліта «праклятым», указвае на час чытання — пасля Брэсцкага сабора 1596 года, калі кіёўскі мітрапаліт падтрымаў аб’яднанне праваслаўнай і каталіцкай царкваў. У той жа час мітрапаліт названы «теперешним», то бок запіс з’явіўся да смерці Міхаіла Рагозы летам 1599 года.

Гэтая маргіналія — запіс на палях — не толькі вельмі цікавая ў гістарычным кантэксце, але таксама дазваляе скараціць дыяпазон магчымых дат выдання «Кніжыцы ў шасці раздзелах». Пакуль пра час выдання вядома толькі, што кніга выйшла з друку пасля 1588 года (у гэты год Васіль Малюшыцкі стварыў рукапісны тэкст) і да 1612 года, калі спынілася дзейнасць друкарні ў Астрозе. Маргіналія дазваляе абмежаваць час выдання 1599 годам, калі на змену Міхаілу Рагозу, «мітрапаліту цяперашняму», прыйшоў новы мітрапаліт — Іпацій Пацей.

«Кніжыца» напісана грунтоўна, як сур’ёзная гістарычная праца — з мноствам спасылак і цытат. Аднак чытаць яе складана. Дасціпна заўважыў Іван Франко: «Суражскі — пісьменнік сумленны, працавіты, але вельмі цяжкі і амаль пазбаўлены літаратурнага таленту. Не ведаю, ці ёсць у нашай палемічнай літаратуры таго часу яшчэ твор, чытанне якога так мучыла б і стамляла. І не з прычыны сухага стылю, але з прычыны нейкай асаблівай цемнаты і глыбіні».

Сапраўды, чытаць Суражскага цяжка і з этычных меркаванняў. Цяпер Васіля Андрэевіча з яго нападкам на каталіцтва і пратэстанцтва дакладна абвінавацілі б у распальванні міжрэлігійнай варожасці. Ды не забывайма, што ў XVI стагоддзі этыкай міжрэлігійных зносінаў займаліся хіба асобныя постаці, найбольш дасведчаныя і далянабачныя, такія як Леў Сапега. А большасць шукала любой падтрымкі для сваёй веры — ці то моцных заступнікаў, ці то гістарычных сведчанняў пра сваю рацыю, сваю праўду.

Акрамя чытача, які вышукваў у кнізе кампраметуючыя для каталіцтва гісторыі і пазначаў іх сваімі заўвагамі, да «Кніжыцы» звярталіся і іншыя людзі. Па іх запісах відаць, што гэта былі чытачы з Расіі. Яшчэ ў XVII стагоддзі права ўласнасці на кнігу зацвердзіў падзячы Андрый Іваноў. «Книга глаголемая о старомъ Риме», «книга подячого Андрияна Иванова», — запісаў ён на палях. У кнізе адзначыўся і нейкі Пракоп, які запісаў на вольным месцы «Прокопия Прокопия». Незвычайна, што сярод іншых запісаў сустракаюцца жаночыя імёны: «Антонида», «Аминия». Можа, гэта той рэдкі выпадак, калі кніжныя старонкі захаваў сляды не толькі чытачоў, але і чыгачак?.. Пра колькасць, густы, магчымасці чыгачак у Расіі XVI—XVII стагоддзяў амаль нічога не вядома. І асобнік «Кніжыцы ў шасці раздзелах» дапаможа даследчыкам, якія займаюцца гэтай праблемай.

Паліна СКУРКО